

УДК 342.9:351.74

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.65>

## ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА У ПРОЦЕСАХ РЕІНТЕГРАЦІЇ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ДОВІРИ

Наливайко О.І.,

*провідний науковий співробітник**науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад**навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту**Донецького державного університету внутрішніх справ,**кандидат юридичних наук, доцент*

ORCID: 0000-0002-2911-2108

**Наливайко О.І. Публічна безпека у процесах реінтеграції деокупованих територій: правові інструменти відновлення правопорядку та довіри.**

Автор подає цілісну модель відновлення публічної безпеки під час реінтеграції деокупованих територій України. Мета полягає у забезпеченні переходу від надзвичайних режимів до звичайного правопорядку із дотриманням верховенства права та прав людини і з чіткими, вимірюваними результатами для населення. Основою є узгоджені правові рамки, зрозумілий розподіл повноважень і постійна координація між поліцією, прокуратурою, судами, службами соціального захисту та органами місцевого самоврядування. Пропонується стислий план передачі функцій від військових адміністрацій до цивільних органів, створення спільних координаційних штабів, єдиного центру даних і сумісних реєстрів. Передбачено єдині стандарти фіксації шкоди та цифрових доказів із дотриманням ланцюга збереження, порядок роботи з потерпілими, регулярну підготовку персоналу, а також зовнішній і внутрішній нагляд за правоохоронними органами. У сфері превенції акцент робиться на ситуаційній профілактиці, контролі обігу зброї та вибухонебезпечних предметів, чітких і недискримінаційних правилах ідентифікації та пропуску. Розслідування має забезпечувати належний доказовий стандарт і придатність матеріалів до судового розгляду, у тому числі цифрових. Довіра та участь громадян формуються через відкриті дані, публічні аудити, бюджети участі, наглядові ради користувачів послуг і прості механізми подання і розгляду скарг. Потенціал децентралізації дозволяє поєднувати безпекові та соціальні пріоритети на місцевому рівні, інтеграція гуманітарного розмінування з відновленням критичної інфраструктури і послуг створює умови для повернення внутрішньо переміщених осіб та економічної активності. Запропонована модель показує, як у межах одного циклу публічної політики узгодити безпеку та права людини, відповідальність і відшкодування, контроль і участь. Її впровадження підвищує відчуття безпеки, зміцнює легітимність держави та формує підстави сталого розвитку реінтегрованих територій.

**Ключові слова:** публічна безпека; деокуповані території; реінтеграція; верховенство права; правопорядок; превенція; розслідування; відповідальність; довіра; участь громадян.

**Nalyvaiko O.I. Public security in the reintegration of de-occupied territories: legal instruments for restoring law and order and trust.**

This article proposes a practical model for restoring public security in the reintegration of Ukraine's deoccupied territories. The goal is to shift communities from emergency governance to ordinary law and order while respecting the rule of law and human rights. The model aligns legal frameworks, institutional coordination, prevention, evidence based investigations, and individualized accountability. The central claim is that durable security depends less on coercive capacity and more on the quality of institutional links and accountability. Key elements are clear matrices of competences, joint operations centers, and dependable data sharing between the police, prosecution, courts, and local self government. The article outlines roadmaps for transferring functions from military administrations to civilian institutions, standards for recording harm and digital evidence with an intact chain of custody, trauma informed work with victims, regular training, and external and internal oversight. In prevention the focus is on situational measures, control of firearms and explosive remnants, and transparent rules for identification and access control. In investigations the requirement is an evidentiary standard that ensures court admissibility, including for digital sources. Accountability is individualized and directed to the gravest offences, with reparations and guarantees of non recurrence. Trust and participation are treated as a security resource through open data, public audits, participatory budgeting, and simple complaint

procedures. Decentralization lets local authorities connect security and service priorities, while linking humanitarian demining with the restoration of infrastructure supports the return of internally displaced persons and economic recovery. Overall, the model joins law and order and human rights in one policy cycle that restores safety, strengthens state legitimacy, and supports sustainable development in reintegrated territories.

**Key words:** public security; de-occupied territories; reintegration; rule of law; law and order; prevention; investigation; accountability; trust; citizen participation.

**Постановка проблеми.** Системні виклики публічній безпеці на деокупованих територіях виникають через руйнування інститутів правопорядку, ослаблення місцевого врядування, правову невизначеність і втрату довіри. Реінтеграція тут є не лише військово адміністративним процесом, а й правовим і суспільним завданням, у якому публічна безпека поєднує стабілізацію, відновлення верховенства права, захист прав людини, інституційні реформи, гуманітарну підтримку та продуману комунікацію. Нинішня нормативна рамка має ознаки фрагментарності та нерівномірної імплементації. Практичні труднощі стосуються диференціації відповідальності за співпрацю з окупаційними адміністраціями, запуску спроможних поліції, прокуратури і судів, відновлення сервісів безпеки на рівні громади, формування легітимності влади та подолання інформаційної спадщини окупації. Потрібен баланс між невідворотністю покарання і недопущенням колективної відповідальності, між швидкістю стабілізації і гарантованими процедурами, між силовою присутністю і партнерством з громадою. У цих умовах публічна безпека ототожнюється з оновленим суспільним договором, що спирається на довіру та передбачуваність правозастосування.

**Мета дослідження** – формування цілісної правової моделі забезпечення публічної безпеки в процесах реінтеграції деокупованих територій, аналіз національних інструментів відновлення правопорядку та механізмів підвищення довіри, а також пропозиції щодо вдосконалення законодавства і публічних політик з урахуванням етапності перехідного періоду.

**Стан опрацювання проблематики.** Наукові дослідження вже висвітлили статус тимчасово окупованих територій, індивідуалізацію відповідальності, захист прав постраждалих, спроможність органів влади та роль громадської участі. Водночас залишаються прогалини: Н. Ансорг, М. Арданаз, Л. Арріола, Д. Бейлі, М. Бйоркман, Е. Гордон, В. Демиденко, Д. Доу, С. Децнер, Е. Лутц, Т. Кравченко, Дж. Марієскуррена, А. Матанок, М. Маттес, І. Медяник, К. Мросс, Л. Наливайко, С. Отальваро-Рамірес, Р. Періто, Н. Рохт-Арріаса, Дж. Свенссон, К. Сіккінк, Ч. Скартаскіні, К. Фідлер та ін. Водночас, залишаються прогалини. Потребує узгодження етапна модель публічної безпеки на перехідний період із чітким розмежуванням стабілізаційної, відновлювальної та інтеграційної фаз і відповідним перерозподілом повноважень. Недостатньо визначені правові механізми координації на рівні громади з акцентом на підзвітність, прозорість і сумісність даних між поліцією, прокуратурою, судами та органами місцевого самоврядування. Потребують уточнення критерії диференціації відповідальності з урахуванням примусу, ступеня шкоди та гуманітарних винятків, а також методики вимірювання і посилення довіри. Запропоноване дослідження спрямоване на заповнення цих прогалин і вироблення практичних рекомендацій для законодавця та правозастосовних органів.

**Виклад основного матеріалу.** Повернення звільнених територій до конституційного простору не є лише відновленням органів влади і сервісів, а передусім поверненням довіри через законне та пропорційне забезпечення публічної безпеки на підставі суверенітету, територіальної цілісності, верховенства права та пріоритету прав людини [1]. Європейський вимір уточнює межі допустимого втручання у приватність, свободу пересування і вираження поглядів, вимагаючи ефективних засобів юридичного захисту у ситуаціях на кшталт комендантських годин, перевірок документів і фільтраційних заходів [2]. Системність політики безпеки забезпечується єдиним підходом до оборони і громадської безпеки під демократичним цивільним контролем та чітким розподілом відповідальності між суб'єктами сектору, що дає змогу планувати стабілізаційні заходи без колізій і з вимірюваними результатами [3]. Спеціальний режим для тимчасово окупованих територій фіксує безперервність суверенітету України, невизнання актів окупаційної адміністрації та мінімальні стандарти захисту прав місцевого населення, створюючи правовий перехід від фактичного контролю окупанта до нормального публічного управління [4]. На етапі стабілізації керованість і передбачуваність рішень забезпечуються правовим режимом воєнного стану, який передбачає тимчасові адміністративні інструменти, взаємодію силових відомств і можливі обмеження прав виключно за критеріями реальної необхідності та пропорційності меті захисту населення [5-6].

Операційний вимір відновлення правопорядку спирається на скоординовану роботу інституцій правопорядку: поліція формує видиму, орієнтовану на громаду присутність, відновлює патрулювання, документує злочини та завдані збитки, супроводжує гуманітарні маршрути і комунікує з місцевими спільнотами, знижуючи рівень страху та повертаючи відчуття контролю [7]. Паралельно

Служба безпеки забезпечує контррозвідувальний режим, запобігає диверсіям і супроводжує провадження за посяганнями на державну безпеку, що мінімізує ризик повторної дестабілізації та інфільтрації органів влади [8]. Підтримання громадської безпеки, охорона критичної інфраструктури і силова підтримка стабілізаційних дій у місцях масового скупчення людей покладаються на Національну гвардію, що повертає передбачуваність повсякденному життю [9]. Справедливість перехідного періоду вимагає невідворотності відповідальності за тяжкі правопорушення, індивідуалізації покарання без колективної відповідальності та збереження процесуальних гарантій змагальності, права на захист і допустимості доказів навіть за умов воєнного стану [10-11]. Наступний крок реінтеграції полягає у керованому переході від військового до поліцейського лідерства у сфері внутрішньої безпеки із спільними штабами перехідного управління, чіткими матрицями повноважень і покроковим планом передачі функцій від військових адміністрацій до цивільних інституцій.

Архітектура відновленої системи правопорядку має спиратися на принципи демократичного поліцейського врядування: законність та пропорційність, підзвітність і зовнішній нагляд, превентивну орієнтацію та партнерство з громадою. Практичну основу становлять прозорі механізми підзвітності (внутрішні інспекції, інституції Уповноваженого, громадські ради), стандартизований добір і навчання, вбудовані гарантії прав людини та постійна комунікація з мешканцями деокупованих громад. Ці елементи слід закладати з перших днів стабілізації, паралельно з розмінуванням, документуванням злочинів і відновленням базових сервісів [12-13]. Дизайн інституцій не менш важливий за ресурси, оскільки фрагментація поліції, накладання юрисдикцій і парамілітарні структури без чіткої підзвітності підвищують ризики насильства та порушень прав людини, тоді як інтегровані, професійні і цивільно підконтрольні поліцейські інституції корелюють зі стійкішим миром. Тимчасові гібридні механізми безпеки на звільнених територіях мають бути короткими за тривалістю і прозорими за логікою переходу до єдиного поліцейського каркаса [14, с. 1738–1763].

Координація між органами влади та донорами визначає якість результату. Типові ризики реформ сектору безпеки, це брак місцевого лідерства і відповідальності за реформи, конкуренція зовнішніх акторів із несумісними підходами та втручання без урахування пов'язаних інституцій. Тому дорожні карти мають охоплювати весь ланцюг від безпеки до правосуддя, а спільні операційні центри мають синхронізувати дії поліції, спеціальних служб, прокуратури, судів, ДСНС і військових інженерів [15]. Водночас відбудова правопорядку відбувається у складному середовищі множинних надавачів безпекових послуг і конкуруючих норм, тому успіх забезпечують гнучкі конфігурації співпраці, які враховують локальні інститути довіри та канали участі. Це потребує поєднання жорстких процедур ідентифікації, пропускних і ліцензійних режимів, контролю обігу зброї з інструментами діалогу, медіації, локальних рад безпеки та роботи з лідерами думок [16, с. 2–24].

Ключова ланка координації, це місцеве самоврядування, яке здатне швидко поєднувати сервісні та безпекові пріоритети. Йдеться про перезапуск ЦНАПів, реєстрів, соціальних виплат і шкіл, підтримку громадської безпеки, відновлення укриттів і евакуаційних маршрутів, сприяння поверненню переселенців. Принцип субсидіарності передбачає передачу муніципалітетам повноважень і ресурсів для оперативного розв'язання безпекових і соціальних завдань, а від держави вимагає стандартів, нагляду і методичної підтримки. Це переводить безпеку із суто силових заходів у площину сервісності та довіри [17-18].

Окремий напрям, це швидкий перезапуск прокуратури, судів, системи безоплатної правової допомоги та реєстрів, а також їх синхронізація з поліцією. Послідовність дій включає стабілізаційні заходи, ревізію актів окупаційної адміністрації, аудит кадрового складу, відновлення доступу до правосуддя, у тому числі дистанційні засідання і мобільні судові дні, а також спільні слідчі групи для документування міжнародних злочинів. Реалізація можлива за умови сумісних даних і сталих каналів обміну доказами між інституціями [19, с. 101–105].

Загальним методологічним підходом є врядування у секторі безпеки SSG та орієнтація на ЦСР 16. Індикатори успіху, це не лише зниження злочинності, а й рівень довіри, залучення громадян, прозорість закупівель і наявність дієвих антикорупційних бар'єрів. Механізми зовнішнього контролю, включно з парламентськими слуханнями, незалежними інспекціями та індикаторами відкритих даних, стримують систему від повернення до практик, що знижують довіру [20]. Публічна безпека на деокупованих територіях забезпечується комплексом взаємопов'язаних заходів. Перший компонент, це превенція правопорушень через чіткі та пропорційні адміністративно поліцейські заходи, які не підміняють кримінальне правосуддя. Найкращі результати досягаються там, де превенція поєднує підзвітність поліції, захист процесуальних прав і участь громадян. Для звільнених громад це означає пріоритет ситуаційної профілактики, контроль обігу зброї та вибухонебезпечних предметів, прозорі правила ідентифікації і пропускних режимів, а також нульову толерантність до дискримінаційних практик [21].

Розслідування злочинів має бути доказовим і чутливим до потреб потерпілих. На початку перехідного періоду саме якість фіксації шкоди і правопорушень визначає рівень довіри до держави та реальні шанси притягнення винних. Стамбульський протокол встановлює стандарти документування катувань та жорстокого поводження, охоплює планування оглядів місця події, алгоритми інтерв'ювання, судово медичну документацію та вимоги до експертних висновків. Це забезпечує судову придатність матеріалів і мінімізує повторну травматизацію потерпілих [23]. У сучасних умовах це доповнюється повним циклом роботи з відкритими цифровими джерелами, від ідентифікації та збирання до верифікації, збереження і представлення в суді з дотриманням ланцюга зберігання доказів та принципів відтворюваності, що докладно визначено в Берклійському протоколі [24]. На практиці це передбачає роботу змішаних слідчих груп, мобільних слідчих бригад, польових лабораторій і системне навчання поліцейських, прокурорів та судово медичних експертів.

Відповідальність за найтяжчі злочини має стримувальний і відновний ефект, запобігає самосуду та формує чіткий сигнал, що перехід до миру не означає амністії за міжнародні злочини. Порівняльні дані свідчать про зв'язок кримінального переслідування за грубі порушення прав людини з посиленням верховенства права та зі зниженням рівня насильства за умови дотримання процесуальних гарантій і незалежності суду [22, с. 1–34]. Пріоритетними є злочини проти життя, свободи від катувань, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, а також тяжкі злочини проти власності. Застосування покарання має поєднуватися з репараціями та гарантіями неповторення. Щоб превентивні та примусові заходи не ставали джерелом зловживань, необхідні підзвітність поліції та слідчих органів, дієві механізми розгляду скарг, реєстри застосування сили, прозорі дисциплінарні процедури та регулярне оприлюднення даних. Це знижує ймовірність протиправного насильства з боку правоохоронців і підвищує готовність громад співпрацювати з правосуддям [25].

Правові інструменти безпеки повинні діяти як узгоджена система. Превенція зменшує ризик повторного насильства у повсякденному житті, доказові розслідування забезпечують судову придатність матеріалів, індивідуалізована відповідальність відновлює відчуття справедливості [26]. Така побудова посилює довіру до держави та переводить деокуповані території від надзвичайних режимів до звичайного правопорядку з повагою до прав людини.

Підхід, орієнтований на право, закріплює людську гідність, недискримінацію та підзвітність як критерії якості публічної політики. Практичний результат полягає у реальному залученні громадян до визначення пріоритетів відбудови та в обов'язку органів влади належно пояснювати рішення і звітувати у зрозумілий спосіб. Дані ОЕСР свідчать, що змістовна участь корелює з вищим рівнем довіри до інституцій, тоді як дефіцит участі у поєднанні з дезінформацією та корупційними ризиками цю довіру підточує [27]. Дослідження також фіксують, що інформування про зміст і результати участі підвищує оцінки доброчесності та спроможності місцевої влади, особливо серед груп із початково низькою довірою [28]. Отже, участь має реально впливати на розподіл ресурсів і контроль їх використання.

Громадську участь слід поєднувати з інструментами зовнішнього контролю. Докази з контрольованих досліджень демонструють дві ефективні моделі. Знизу вгору, коли громади отримують дані про якість послуг і погоджують із надавачами публічні стандарти, підзвітність істотно зростає [29, с. 735–769]. Згори вниз, коли регулярні незалежні аудити публічних інвестицій зменшують втрати, тоді як лише низові інструменти без запобіжників проти захоплення процесів вузькими групами мають слабший ефект [30, с. 200–249]. Для деокупованих територій доцільний комбінований підхід, що включає публічні аудити, проактивне відкриття даних, громадські перевірки, наглядові ради користувачів сервісів, комітети громадського бюджету та прості механізми скарг [31–32].

Відновлення довіри неможливе без належного врегулювання питань минулого. Комбінації інструментів перехідного правосуддя, які поєднують визнання шкоди та репарації з установленням правди і виваженими рішеннями щодо амністій, статистично пов'язані з підвищенням рівня довіри [33, с. 303–321]. Отже, комунікація про хід розслідувань і відшкодування шкоди має бути системною, а участь громад і потерпілих у визначенні пріоритетів є необхідною умовою відновлення соціального договору.

**Висновки.** Український контекст формує належну інституційну основу довіри завдяки децентралізації та спроможності органів місцевого самоврядування. Відновлення публічного управління доцільно здійснювати як територіально орієнтоване врядування з прийняттям рішень на найближчому до громадянина рівні, застосуванням бюджетів участі, діяльністю громадських центрів моніторингу відбудови, ухваленням локальних актів про участь, а також із забезпеченням прозорості через системне оприлюднення даних і публічні інформаційні панелі проєктів. За умови поєднання участі з незалежними аудитами, інститутом Уповноваженого, простими процедурами подання та розгляду скарг і постійним контролем доброчесності підрядників зростає довіра, зменшується ризик конфліктів і посилюється готовність до співпраці з поліцією, прокуратурою та судами. Реінтегра-

ція потребує керованого переходу від військового до поліцейського лідерства у сфері внутрішньої безпеки, створення спільних штабів перехідного управління, встановлення чіткого графіка передачі повноважень, функціонування єдиного центру даних і забезпечення сумісності інформаційних систем. Поліція здійснює первинну комунікацію з населенням, спеціальні служби зосереджуються на загрозах вищого рівня, при цьому є обов'язковими зовнішній і внутрішній нагляд, добір кадрів за критеріями професійної компетентності та безперервне навчання. Правові інструменти мають діяти як узгоджена система, що охоплює превенцію, доказове розслідування з урахуванням прав потерпілих та індивідуалізоване притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини із забезпеченням відшкодування шкоди і гарантій неповторення. План дій включає визначений перехідний період, єдині стандарти фіксації шкоди і цифрових доказів, регулярні індикатори результативності, інтеграцію безпеки з відбудовою та послідовну офіційну комунікацію. Стійка реінтеграція означає керовану зміну практик, у якій безпека поєднується з правами, відповідальність з відшкодуванням, а контроль з участю, що забезпечує перехід звільнених територій від надзвичайного правового режиму до звичайного правопорядку.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. ETS № 005 від 04.11.1950. *Рада Європи*. URL: [https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention\\_ENG](https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG).
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19>.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18>.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>.
6. Наливайко Л.Р., Марценюк Л.В. «Безбар'єрна Україна»: проблеми та перспективи. *Нове українське право*. № 4. С. 82–93. URL: <http://new.ukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/516/467>. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.11>.
7. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.
8. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
9. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/876-18>.
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.
12. Bayley, D.H., & Perito, R.M. (2010). *The Police in War: Fighting Insurgency, Terrorism, and Violent Crime*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers. URL: <https://www.rienner.com/uploads/4b50a43a17e12.pdf>.
13. Organization for Security and Co-operation in Europe. *Guidebook on Democratic Policing*. Vienna: OSCE, 2008. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/3/23804.pdf>.
14. Arriola, L.R., Dow, D.A., Matanock, A.M., & Mattes, M. (2021). Policing Institutions and Post-Conflict Peace. *Journal of Conflict Resolution*, 65(10), 1738–1763. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00220027211013088>. DOI: <https://doi.org/10.1177/00220027211013088>.
15. Detzner, S. (2022). *Postconflict Security Sector Reform: Evidence Review Paper*. Washington, DC: United States Institute of Peace, 74 p. URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/Postconflict-Security-Sector-Reform-Evidence-Review-Paper.pdf>.
16. Ansorg, N., & Gordon, E. (2019). Co-operation, Contestation and Complexity in Post-Conflict Security Sector Reform. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13(1), 2–24. URL: [https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/document/61801/1/ssoar-jis-2019-1-ansorg\\_et\\_al-Co-operation\\_contestation\\_and\\_complexity\\_in.pdf](https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/document/61801/1/ssoar-jis-2019-1-ansorg_et_al-Co-operation_contestation_and_complexity_in.pdf). DOI: <https://doi.org/10.1080/17502977.2018.1516392>.
17. Демиденко В.О. Роль місцевого самоврядування в реінтеграції деокупованих територій України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 58–64. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/10.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.8>.

18. Наливайко І.О. Державна політика у сфері соціального захисту та соціального забезпечення: напрями реформування. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*: матер. Міжнар. наук.– практ. конф. (м. Дніпро, 28 лютого 2023 р.). Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 318–321. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11801/1/105.pdf>.
19. Медяник І. С. Механізми відновлення органів публічної влади та правосуддя на деокупованих територіях України: теоретико-прикладні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 101–105. URL: <https://app-journal.in.ua/2024-5>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.15>.
20. Dursun-Özkanca, O. (2021). The Nexus Between Security Sector Governance/Reform and Sustainable Development Goal-16: An Examination of Conceptual Linkages and Policy Recommendations. Geneva: DCAF, SSR Papers. URL: [https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/SSR\\_Paper-Nexus\\_SSG\\_SDG16.pdf](https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/SSR_Paper-Nexus_SSG_SDG16.pdf).
21. Roht-Arriaza, N., Mariezcurrena, J. (2006). Transitional Justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice. Cambridge: Cambridge University Press. URL: [https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780511247903\\_A23690583/preview-9780511247903\\_A23690583.pdf](https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780511247903_A23690583/preview-9780511247903_A23690583.pdf).
22. Lutz, E., & Sikkink, K. (2001). The Justice Cascade: The Evolution and Impact of Foreign Human Rights Trials in Latin America. *Chicago Journal of International Law*, 2(1), 1-34. URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol2/iss1/3>.
23. OHCHR. Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. HR/P/PT/8/Rev.2. Geneva: United Nations, 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol-manual-effective-0>.
24. OHCHR. UC Berkeley Human Rights Center. The Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. Geneva: United Nations, 2022. URL: [https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR\\_BerkeleyProtocol.pdf](https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf).
25. United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook on Police Accountability, Oversight and Integrity. Criminal Justice Handbook Series. Vienna: UNODC, 2011. URL: [https://www.unodc.org/pdf/criminal\\_justice/Handbook\\_on\\_police\\_Accountability\\_Oversight\\_and\\_Integrity.pdf](https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_police_Accountability_Oversight_and_Integrity.pdf).
26. Наливайко О.І. Вплив трансформації правової системи України на розвиток теорії держави і права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 36–42. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312900/303940>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.4>.
27. ECD. Exploring New Frontiers of Citizen Participation in the Policy Cycle: Discussion Paper. Paris: OECD, 2024. 162 p. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/programmes/reinforcing-democracy-initiative/Exploring-New-Frontiers-of-Citizen-Participation-Discussion-Paper.pdf>.
28. Ardanaz, M., Otálvaro-Ramírez, S., & Scartascini, C. (2023). Does Information about Citizen Participation Initiatives Increase Political Trust? *World Development*, 162, 106–132. URL: <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Research-Insights-Does-Citizen-Participation-in-Budget-Allocation-Increase-Trust-in-Government.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.106132>.
29. Björkman, M., & Svensson, J. (2009). Power to the People: Evidence from a Randomized Field Experiment on Community-Based Monitoring in Uganda. *The Quarterly Journal of Economics*, 124(2), 735–769. URL: <https://www.jakob.svensson.com/uploads/9/9/1/0/99107788/124-2-735.pdf>.
30. Olken, B.A. (2007). Monitoring Corruption: Evidence from a Field Experiment in Indonesia. *Journal of Political Economy*, 115(2), 200–249. URL: [https://www.nber.org/system/files/working\\_papers/w11753/w11753.pdf](https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11753/w11753.pdf). DOI: <https://doi.org/10.1086/517935>.
31. Fiedler, C., & Mross, K. (2023). Dealing With the Past for a Peaceful Future? Analysing the Effect of Transitional Justice Instruments on Trust in Postconflict Societies. *International Journal of Transitional Justice*, 17(2), 303–321. URL: <https://academic.oup.com/ijtj/article/17/2/303/7208893>. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijad010>.
32. Наливайко Л.Р. Громадська експертиза як форма громадського контролю: проблеми теорії та практики. *Університетські наукові записки*. 2014. № 2. С. 28–34. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2028/1/12.pdf>.
33. Krawchenko, T. (2023). Ukraine's Decentralisation Reforms and the Path to Reconstruction, Recovery and European Integration. *LSE Public Policy Review*, 3(1), 1–8. URL: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.87>. DOI: <https://doi.org/10.31389/lseppr.87>.